

DONNA HARAWAY'İN FELSEFESİNDE SİMBİYOTİK YOLDAŞLIK DENEYİMİ OLARAK VOMBATLAR

WOMBATS AS SYMBIOTIC COMPANIONSHIP EXPERIENCES IN DONNA
HARAWAY'S PHILOSOPHY

İrem USMAN ÖZTÜRK¹

Özet

Başka bir dünyanın mümkün olup olmadığı sorusu, içinde bulunulan çağın ekolojik, toplumsal ve teknolojik krizleri karşısında giderek daha belirleyici hale gelir. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması ve ekosistemlerin çöküşü, insanın doğayla kurduğu tahakküm ilişkisini sorgulamayı zorunlu kılar. Bu bağlamda, Donna Haraway'ın *Staying with the Trouble* adlı eserinde sunduğu Chthulucene kavramı, insanın doğayla simbiyotik ilişkiler kurarak çok türlü dayanışma ağlarını güçlendirdiği bir gelecek tahayyülü sunar. Bu tahayyül, ne mutlak bir ütopya ne de kaçınılmaz bir distopyadır; aksine, ekolojik ve etik bir dönüşüm önerisidir. Bu çalışma, Haraway'ın Chthulucene kavramını ekolojik ütopya bağlamında tartışarak, vombatlar ve Patricia Piccinini'nin sanatı üzerinden başka bir dünyanın imkânlarını araştırır. Avustralya vombatları, ekosistem içinde yalnızca kendilerine değil, diğer türlere de yaşam alanı açan yoldaş türler olarak ele alınır. Yangın gibi felaketler sırasında kazdıkları tüneller, yalnızca birer barınak değil, çok-türlü dayanışmanın somutlaştığı mekânlardır. Bu durum, insanın doğayı yönetme fikrinden ziyade, doğayla birlikte var olma zorunluluğunu ortaya koyar. Patricia Piccinini'nin sanatsal pratiği, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki sınırları sorgulayarak, biyopolitik ve ekolojik tahayyülü dönüştürmeyi amaçlar. Bu bağlamda, sanat, bilim ve ekoloji arasındaki kesişimler, alternatif bir dünyayı mümkün kılmak için yollarını düşünmek için yeni bir çerçeve sunar.

Anahtar Kelimeler: Donna Haraway, Patricia Piccini Ekolojik dayanışma, Yoldaş Türler, Simbiyotik Yoldaşlık, Ekolojik ütopya.

Gönderim Tarihi/Submitted	:	18.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted	:	29.05.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	:	İrem USMAN ÖZTÜRK
E-posta / E-mail	:	iremusman@gmail.com
Doi	:	10.47124/viraverita.1642607
Atıf / To Cite:	:	Usman Öztürk, İ. (2025). Donna Haraway'ın Felsefesinde Simbiyotik Yoldaşlık Deneyimi Olarak Vombatlar, <i>ViraVerita E-Dergi</i> , sayı:21, 86-105 10.47124/viraverita.1642607

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Abd. İzmir/TÜRKİYE. (ORCID: 009-004-7126-019X). Çalışma, "Donna Haraway'ın Siborg Ontolojisinin Felsefi Kökenleri" başlıklı tamamlanmamış doktora çalışmasından türetilmiştir.

Bu çalışma [Creative Commons Atıf-Ticari Olmayan 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\) lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında yeniden kullanılabilir.

Abstract

The question of whether another world is possible becomes increasingly urgent in the face of ecological, social, and technological crises. Climate change, biodiversity loss, and ecosystem collapse force a critical reassessment of humanity's dominant relationship with nature. In this context, Donna Haraway's concept of Chthulucene, introduced in *Staying with the Trouble*, envisions a future in which humans cultivate symbiotic relationships with non-human beings through multi-species solidarity. This vision neither embraces a utopian ideal nor submits to dystopian inevitability; rather, it offers an ethical and ecological transformation. This study examines Haraway's Chthulucene framework through an ecological utopian lens, exploring how wombats and Patricia Piccinini's artistic vision challenge anthropocentric perspectives and reimagine the possibility of another world. Australian wombats are considered "companion species" that contribute to the survival of other beings, not just their own. Their burrows, which serve as shelters during environmental disasters, are not merely survival structures but manifestations of multi-species solidarity. This view challenges the notion of controlling nature and instead emphasizes the necessity of coexisting with it. Patricia Piccinini's artistic practice further explores the blurred boundaries between human and non-human entities, reshaping biopolitical and ecological narratives. In this regard, the intersection of art, science, and ecology offers a new framework for contemplating the possibility of alternative worlds.

Keywords: Donna Haraway, Patricia Piccini Ecological solidarity, Companion Species, Cyberbiotic Companionship, Ecological utopia.

Donna Haraway'ın Felsefesinde Simbiyotik Yoldaşlık Deneyimi Olarak Vombatlar

GİRİŞ

İnsan, varoluşundan bu yana dünyadaki konumunu sürekli olarak yeniden şekillendirir. Bu dönüşüm, yalnızca biyolojik bir süreç olmaktan öte, kültürel, teknolojik ve düşünsel değişimlerle iç içe geçerek ilerler. Her dönem, insanın doğayla kurduğu ilişkiler yeniden tanımlanır ve bu süreç, yalnızca insanın kendisini değil, içinde bulunduğu ekosistemi de dönüştürmesine yol açar. Ancak bu dönüşüm, doğayla uyum içinde olmayı değil, onu yönetme, denetleme ve hatta tahrip etme arzusu etrafında da şekillenir. Özellikle modern bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, insanın yalnızca doğa içinde hayatta kalmasını değil, doğayı kontrol etmesini amaçlayan bir yaklaşımı beslemektedir. Bu noktada, insanın doğayla kurduğu ilişkinin temel yönelimini sorgulamak kaçınılmaz hâle gelmektedir: İnsan, dünyayı tahakküm altına alarak mutlak bir kontrol sağlamaya mı çalışacaktır, yoksa içinde var olmayı öğrenmesi gereken bir gezegenle simbiyotik bir yaşam biçimi mi inşa edecektir?

Modern Batı düşüncesi, doğayı insanın hizmetinde bir nesne olarak görmüş, doğa-kültür ayrımını keskin sınırlarla belirleyerek, insanı doğanın efendisi olarak konumlandırmıştır. Aristoteles'in teleolojik doğa anlayışından, Descartes'ın insanı rasyonel bir özne olarak merkeze alan düalist düşüncesine dayanan mekanik doğa anlayışına kadar uzanan bu anlayış, Sanayi Devrimi ve kapitalist üretim biçimleriyle birlikte tahakkümün kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bu tahakküm anlatısı, insanın doğayı dönüştürme çabasıyla ütopyacı bir ideal kurma girişimini beraberinde getirmiştir. On yedinci yüzyılda ortaya konan ütopyalardaki ortak anlayış, doğanın tamamen kontrol altına alınabileceği ve insanın biyolojik sınırlarını aşarak kendisini üstün bir varlığa dönüştürebileceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Ancak bu anlayış, doğanın ve insan olmayan varlıkların yalnızca insanın ihtiyaçlarına hizmet eden kaynaklar olarak görülmesine yol açmış, ekolojik krizleri derinleştirmiştir. Her ütopyanın içinde, onu kaçınılmaz olarak distopyaya dönüştüren bir gerilim saklıdır.

İklim krizleri, kitlesel tür ölümleri ve ekosistemlerin çöküşü, insan merkezli ilerleme anlatısının bedelleri hâline gelmiştir. Buzulların hızla eridiği, orman yangınlarının gezegenin dört bir yanında ekosistemleri yok ettiği ve atmosferin toksik gazlarla dolduğu bir dünyada, ütopya ve distopya arasındaki sınır bulanıklaşmaktadır. Modern bilimin ve teknolojinin sunduğu ilerleme söylemi, artık yalnızca insan türü için değil, yeryüzündeki tüm varlıklar için bir varoluş mücadelesine dönüşmektedir. Bu noktada, aynaya bakmanın ve yüzleşmenin vakti gelmiştir: İnsan, kendi yarattığı dünyaya bakıp ne görüyor? Distopya mı? Yoksa hâlâ ideallerini süsleyen ütopyalar mı?

Donna Haraway, ütopya ve distopya arasında gidip gelen bu sarkaç hareketini reddeder. Ona göre çözüm ne ütopya bir idealde ne de distopik bir çaresizlikte saklıdır. Haraway, *Staying with the Trouble* (2016) adlı eserinde insanın, doğaya egemen olma iddiasını terk ederek, insan olmayan varlıklarla karşılıklı ilişkiler içinde ortak bir yaşam kurma olasılığını kabul etmesi gerektiğini savunur (Haraway, 2016, s. 2). Ne doğanın tamamen kontrol altına alınabileceği ütopya bir gelecek mümkündür ne de insanın çöküşe sürüklendiği bir distopya kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Haraway'in chthulucene kavramı, insanın ekolojik ve ontolojik bağlarını yeniden düşünmesini, dünyayla simbiyotik ilişkiler kurmasını ve yoldaş türlerle ortak varoluş pratikleri geliştirmesini öneren alternatif bir dünya tahayyülüdür.

Bu çalışma, Donna Haraway'in chthulucene kavramsallaştırmalarını, Avustralya vombatlarının ekosistem mühendisliği ve Patricia Piccinini'nin posthümanist sanat pratikleri arasında kurduğu diyalektik ilişki üzerinden analiz ederek, insan-sonrası bir dünyanın ontolojik imkânlarını sorgulamayı hedefler. Vombatlar, salt biyolojik aktörler olmanın ötesinde, kazı faaliyetleriyle topoğrafyayı dönüştürerek çok türlü bir sympoiesis örneği sunarlar. Piccinini'nin hiperrealist heykelleri ise, türler arası sınırların geçirgenliğini cisimleştirerek bizi, yoldaş türler kavramının estetik tezahürlerini keşfe davet eder. Haraway'in önerdiği gibi, belki de gerçek mesele, yeryüzünün çok türlü dilini; vombatların toprak altındaki mimarisinden Piccinini'nin silikon melezlerine kadar dinlemeyi öğrenmekte yatıyordu. Bu dinleme pratiği, ne saf bir ütopya ne de distopyadır; Antroposen'in enkazı içinde, türlerin birbirine dolanmış kaderlerine dair radikal bir kabuldür.

Haraway'in Çantasından Çıkan Gelecek: Siborg, Doğa ve Yoldaş Türler

Donna Haraway'in *Siborg Manifestosu* (1985) teknolojiyle iç içe geçmiş dünyamızda kimlik, beden, toplumsal ilişkiler ve varoluş biçimlerine yönelik köklü bir yeniden düşünme çağrısı yapar. Siborg figürü, modern dünyanın dayattığı kategorik ayrımları aşmak ve varoluşu daha akışkan, melez ve sınırları bulanıklaşmış bir perspektiften ele almak için güçlü bir metafor sunar. Siborg terimi ilk kez 1960 yılında Manfred Clynes ve Nathan S. Kline tarafından, uzay görevlerinde insan-makine birleşimi sistemlerini tanımlamak için kullanılır (E. & Nathan, 1960). Sibernetik organizma kavramından türeyen bu terim, başlangıçta biyoteknolojik bir düzenek olarak tanımlansa da Haraway için siborg çok daha kapsamlı ve toplumsal bir anlam taşır. Ona göre siborg, organizma ve makineden oluşan, ne kültür ne de doğa olan melez bir yaratıktır (Haraway, 1991). Siborg kendini ironiye, mahremiyete ve sapkınlığa adanmış muhalif ve ütöpk bir figürdür (Haraway, 2006, s. 14). Makine ve insan arasında bağ kuran bir melez olan siborg için Haraway pek çok tanımlama yapmaktadır: Siborg, biyolojik ve enformatik bir melez, bir kimera; öyle

ki, bu melez, insan ile hayvan arasındaki sınırın ihlal edildiği yerde ortaya çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, siborg, toplumsal gerçekliğin ta kendisidir; yalnızca bilimkurgu veya teknik mühendislik projeleriyle sınırlı değildir, gündelik hayatın bir parçasıdır.

Haraway siborg figürünü, ontolojik sınırları ihlal eden, geleneksel ikilikleri aşındıran bir kimera olarak tanımlar. Günümüz dünyasında kontakt lenslerden kalp pillerine, biyonik uzuvlardan genetik mühendislikle yeniden inşa edilen bedenlere kadar pek çok gelişme, insanın kendini teknolojik olarak dönüştürerek klasik insan tanımının ötesine geçtiğini gösterir. Bu noktada siborg, insan ve makine arasında bulanıklaştıran, her türlü dikotomiye yıkarak için ortaya çıkmış bir figürdür. Haraway, insan ile doğa, organizma ile makine, doğa ile kültür, özel ile kamusal, kadın ile erkek arasında inşa edilmiş epistemolojik ve ontolojik sınırlarla da didişir. Bunun için yöntem olarak mecazlar, figürler ve metaforlarla yüklü bir dil kullanır. Bu tanımlamadan hareketle denilebilir ki Haraway doğa ile kültürü baştan derlemiştir: "Postmodernist stratejilerin benim siborg mitim gibi- sayısız organik bütünü yıkıp parçaladıkları kesinlikle doğrudur. Kısacası doğa sayılan şeyin kesinliği -herhalde sonsuza dek- paramparça edilmiştir" (Haraway, 2006, s. 10).

Haraway'e göre siborg, ne tamamen doğaya ait ne de bütünüyle kültürel bir yapıdır; o, bu iki alanın kaynaştığı, geleneksel ontolojik sınırların geçersizleştiği bir varlıktır. Haraway, siborgu yalnızca biyolojik ve teknolojik bir birleşim olarak değil, aynı zamanda cinsiyet, beden ve toplumsal kimlik üzerindeki egemen söylemleri bozan, ironi ve muhalefetle örülmüş bir figür olarak ele alır. Doğanın kesinliğinin paramparça oluşu beraberinde insan-hayvan arasındaki sınırları da başından sonuna kadar delik deşik etmektedir. Haraway'in tartışırken vurguladığı epistemolojik çerçeve, türler arasındaki yoldaşlığın hiyerarşik olmayan, karşılıklı bağımlılık ve etik sorumluluk temelinde nasıl kurulabileceğine dair kritik bir perspektif sunar. Siborg metaforu siborg kavramını geleneksel ikiliklerin ötesinde, yoldaşlık ekseninde yeniden düşünmeyi mümkün kılarak, bu ilişkilerin ontolojik ve politik boyutlarını posthümanist bir etik zeminde yeniden konumlandırır. Bu yaklaşım, yalnızca teknoloji-beden ilişkisini değil, aynı zamanda türler arası dayanışmanın ortak yaşam pratiğine nasıl dönüşebileceğini de sorgulayan radikal bir çözüm önerir. Siborgun belirleyici özelliği, yalnızca gelecekte hayatta kalmakla kalmayıp, bu hayatta kalma kapasitesini dönüştürücü bir etkinliğe dönüştürebilmesidir. Siborg, cennet bahçesinde değil kesinlikle tarihin içine doğmuştur. Siborglar, belirli sınır ihlalleriyle ilişkilidir ve tarihsel olarak insanların içinde bulunduğu kültürel bağlamda, doğa ile teknik arasındaki ayrımın nasıl inşa edildiğine dair yerleşik kategorileri sorgulayan anlatılar sunar. "Bu anlatılar, evrimsel hikâyelerin çizdiği net sınırları belirsizleştirerek, insan ve teknoloji arasındaki ilişkinin keskin tanımlamalara indirgenemeyeceğini ortaya koyar" (Haraway & Goodeve, 2000, s. 98). Siborg nereden geldik veya özümüz ne sorusuyla uğraşmaz; daha çok nasıl bir dünyada yaşamak istiyoruz? bu karmaşık teknolojik ve ekolojik krizlerle dolu dünyada nasıl direnebilir ve hayatta kalabiliriz? gibi sorulara odaklanır. Geleceğe

dönüklük bize sorumluluk almak gerektiğini göstermektedir. Farklı bir dünyanın nasıl sağlanacağına dair anahtar kelime sorumluluk almaktır. Haraway, özellikle doğa ile kültür arasında inşa edilen kategorik ayrımla hesaplaşırken, doğaya bakış ve doğayla ilişki kurma biçimlerimizin değişmesi gerektiğini söylemektedir.

Yaşadığımız dünyaya baktığımızda küresel ısınmanın etkilerinin derinden hissedildiği, hava kirliliğinin gittikçe arttığı, yangınların neredeyse bir bölgeyi tamamen yok etme tehlikesini barındırdığı, tüm dünyayı sarsan virüslerle hayvan katlinin arttığı bir dünya görüyoruz. Haraway, yaşadığımız çevresel krizler karşısında insanın, doğanın sesi olabilecek bir çığlık atması gerektiğini savunur. Ona göre bu çığlık, sadece insanın değil, hayvanların, okyanusların ve tüm ekosistemin sesi olabilir (Haraway, 2016, s. 22-32). İnsan, kendini dünyadaki tek özne olarak görmekten vazgeçmeli ve doğayla birlikte var olma biçimlerini yeniden değerlendirmelidir.

Pandemi döneminin ekolojik etkilerine dair yapılan değerlendirmeler, insan faaliyetlerinin geçici olarak yavaşlamasının doğa üzerindeki baskıyı azalttığını ve ekosistemlerde kısa süreli de olsa gözle görülür bir rahatlama yarattığını ortaya koymuştur. 2020'nin ilk aylarında dünya genelinde uygulanan karantina önlemleri, özellikle sanayi ve ulaşım kaynaklı emisyonları belirgin şekilde düşürmüştür. NASA ve ESA tarafından yürütülen uydu tabanlı gözlemler, Çin, İtalya ve ABD gibi ülkelerde azot dioksit (NO₂) seviyelerinde %20–30 oranında azalma olduğunu göstermiştir (NASA, 2020; ESA, 2020). Aynı dönemde, bazı şehirlerde yaban hayatının daha görünür hâle geldiği, belirli türlerin insan varlığının azalmasıyla birlikte eski yaşam alanlarına geri döndüğü rapor edilmiştir. Rutz ve çalışma arkadaşları (2020), bu dönemi anthropause olarak tanımlamış, insan hareketliliğinin küresel ölçekte azalmasının yaban hayatı davranışlarında kayda değer değişimlere yol açtığını göstermiştir. Felsefi açıdan bakıldığında bu durum, antroposen doğa anlayışına eleştirel bir mesafe koyarak, insanın geri çekildiği bir anda doğanın nefes alabileceğini göstermesi açısından çarpıcıdır. Ancak Haraway, pandemi dönemindeki bu ekolojik iyileşme iddialarını ironik bir antroposen alegorisi olarak okurdu. Çünkü onun için pandemi dönemi, ekolojik verilerini dünyanın bize gönderdiği bir uyarı mesajı değil, çok türlü bir yaşam pratiğinin acil çağrısıdır. Ona göre asıl mesele, bu kırılğan dengeden öğrenerek çıkmak ve insan olmayanlarla yeni ittifaklar kurmaktır (Haraway, 2016, s. 176). Haraway'in perspektifinden bakıldığında, pandemi sonrası dünya için önerilen eski normale dönüş yeterli değildir. Artık insan, diğer türlerle girdiği ilişkileri radikal biçimde yeniden düşünmelidir. Bu çığlık bir çözüm arayışıdır ve çevremize bakmamızı gerektirir. Çünkü atacağımız çığlığı yalnızca insan duymayacaktır. Dünyada yalnızca insanların bulunduğu varsayılarak süregelen yaşam artık geçerliliğini kaybetmekte, insan olmayanların çığlığını insanın duyması gerekmektedir. İnsanlık bunun farkında olduğunda, denizlerin, gökyüzünün, tabiatın ve hayvanların sesine kulak verdiğinde her birimizin birbiriyle olan ilişkisini de görebilecek ve bizi birbirimize bağlayan

ağ örüntülerinin farkına varabilecektir. Dolayısıyla Haraway'ın sözünü ettiği bilimsel dönüşüm, insanın doğayla ilişkisinin yeniden tanımlanmasıyla mümkün olabilecektir:

Doğa ne gidilebilecek fiziksel bir yer, ne etrafı çitle çevrilecek ya da depolanacak bir hazine, ne de korunabilecek ya da tahrip edilebilecek bir özdür. Doğa gizlenmiş değildir ve bu yüzden peçesinin kaldırılması da gerekmez. Doğa, matematik ve biyotıp kodlarıyla okunacak bir metin değildir. Köken, ikmal ve hizmet sağlayan 'öteki' de değildir. Ne annedir doğa, ne bakıcı ne de köle; insanın üremesinin, kendini yeniden üretmesinin matrisi, kaynağı ya da aracı da değildir (Haraway, 2021, s. 123).

Haraway'ın değindiği gibi doğal ve yapay olan için doğa ortak yerdir. Hayatta kalabilmek için bağlantılar ve akrabalıklar kurduğumuz alandır. Bu bir aradalık özneyi kendi sınırlarının dışına taşıyan, insanı insan olmayanlarla birlikte düşündüren bir varoluşa olarak tanır. Hümanist geleneğin özne kurgusunu parçalayan bu argüman, dilsel eylemi çok türlü bir pratik olarak yeniden kavramsallaştıran radikal bir ontolojik pozisyona işaret eder. Birlikte olmak her zaman dünyevi olmaktır; mikorizalar, barajlar ve onların betonları gibi, herkes dünyalaşma oyunundadır (Haraway,2016, s.101). Siborgun belirsizliği, sınırları aşması buradan ileri gelir; insan ve insan olmayan arasındaki ilişki muğlaktır. Siborg, insan ve insan olmayan varlıkların birlikte var olmayı öğrenerek yeni bir yaşam biçimi inşa etmesini mümkün kılan bir figürdür. Haraway, bu melez varlık aracılığıyla insanın doğayla, makinelerle ve diğer türlerle simbiyotik ilişkiler kurarak dönüşebileceğini ve yeni bir kolektif varoluş biçimine evrilebileceğini savunarak insan ile insan olmayanlar arasında akrabalıkların kurulduğu türler arası ortak yaşama sahne olan bir yeryüzü tablosu çizmektedir.

Kaybolan Dünyalar ve Başka Bir Dünyanın İmkânı

Jeolojik zaman ölçeğini takip ettiğimizde, içinde bulunduğumuz dönemin Holosen ile başladığını görürüz. Holosen, yaklaşık 12.000 yıl boyunca süregelen, insan uygarlığının gelişimine olanak tanıyan iklimsel istikrar dönemi olarak kabul edilir. Ancak bilim insanları, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanan çevresel değişimlerin, holosen'in sonuna işaret ettiğini vurgular. Karbon salınımındaki keskin artış, deniz seviyelerinin yükselmesi, altıncı kitlesel yok oluş sürecine girilmesi ve dünya genelinde hızlanan ormansızlaşma, bu dönüşümün temel göstergeleri olarak değerlendirilir (Crutzen & Stoermer, 2000). Bu yeni dönemi tanımlamak için kullanılan antroposen terimi, Yunanca anthropo ve -cene kelimelerinin birleşiminden oluşur ve İnsan Çağı anlamına gelir. İlk olarak tatlısu biyoloğu Eugene Stoermer tarafından, insan faaliyetlerinin ekosistemler üzerindeki yıkıcı etkisini vurgulamak için önerilmiştir (Crutzen & Stoermer, 2000). Ancak bu terimi yaygınlaştıran ve bilimsel çerçevede popüler hâle getiren, atmosfer kimyageri Paul Crutzen olmuştur. Crutzen, özellikle fosil yakıt kullanımının okyanusları asitleştirmesi,

mercan resiflerinin kitlesel olarak beyazlaması ve biyosferde meydana gelen geri dönülemez değişikliklerin, yeni bir jeolojik çağın başladığını gösterdiğini savunur (Crutzen, 2006, s. 211). Antroposen'in başlangıcı konusunda çeşitli görüşler vardır. En yaygın kabul gören yaklaşımlardan biri, sanayi devrimiyle birlikte, özellikle buharlı makinelerin icadıyla ekolojik sistemlerin geri dönüşsüz bir değişime uğramaya başlamasıdır. Bu görüşe göre, endüstriyel üretimin, fosil yakıt kullanımının ve küresel kapitalist genişlemenin ivme kazandığı Sanayi devrimi sonrası, gezegenin ekolojik dengesinin en büyük ölçekte bozulduğu dönemdir (Malm, 2016, s. 35). Bir diğer görüş ise, bu sürecin aslında çok daha önce, tarımın başlamasıyla, yani yaklaşık 12.000 yıl önce başladığını savunur. Tarım için ormanların yok edilmesi, büyük ölçekli hayvancılığın yaygınlaşması ve insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki ilk büyük dönüşümlerini gerçekleştirmesi, gezegenin ekolojik verilerinde radikal değişimlere yol açmıştır (Moore, 2015, s. 94). Ancak Donna Haraway, antroposen kavramının insanlığın kolektif bir sorumluluğu paylaşmasını ima ettiğini ve bu anlatının eksik olduğunu öne sürer. Haraway'e göre, gezegeni bugünkü felaketlere sürükleyen süreçlerin sorumluluğunu insan gibi soyut ve homojen bir kategoriye yüklemek, sorunun özünü göz ardı etmek anlamına gelir. İnsan türünün tamamı bu yıkıma eşit derecede katkıda bulunmamış, bazı sistemler ve tarihsel süreçler bu ekolojik krizi çok daha derinleştirmiştir (Haraway, 2016, s. 100). Tam da bu nedenle, asıl belirleyici unsurun insan türü değil, kapitalist üretim ilişkileri olduğunu savunarak kapitalosen² kavramı ile mevcut durumu açıklar.

Haraway'e göre, ekolojik kriz yalnızca modern teknoloji ve sanayileşmenin kaçınılmaz bir sonucu değildir; aksine, kapitalist sistemin gezegeni metalaştırma sürecinin bir ürünüdür. Kapitalizm, doğayı yalnızca insanın sömürebileceği bir kaynak olarak görür ve bu nedenle biyolojik çeşitlilik, iklim dengesi ve ekosistem bütünlüğü, ekonomik büyüme uğruna yok edilir (Haraway, 2016, s. 45). Haraway yalnızca kapitalosen eleştirisi yapmakla kalmaz; aynı zamanda, plantasyonasen³ kavramını da öne sürerek bu yıkımın kökenini sömürgecilik ve endüstriyel tarım pratikleriyle ilişkilendirir. Ona göre, Avrupa merkezli kapitalist yayılma süreçleri, yerli ekosistemleri, ormanları ve geleneksel yaşam biçimlerini yok etmiştir. Plantasyonosen, sömürgecilik ile endüstriyel tarımın iç içe geçtiği bir düzenin adıdır (Haraway, 2015, s. 160). Ancak bu noktada şu soru ortaya çıkar: kapitalosen ve plantasyonosen'in sunduğu karamsar tabloyu aşmanın bir yolu var mı? Haraway'in bu soruya verdiği yanıt chthulusen'dir. Ona göre, antroposen'in yarattığı distopik gidişattan kaçmanın yolu, doğayla hiyerarşik bir ilişki kurmayı reddetmek ve simbiyotik yaşam biçimlerini benimsemektir (Haraway, 2016, s. 101). Bu noktada, Haraway'in önerdiği *yoldaş türler* kavramı devreye girer.

Donna Haraway'in yoldaş türler kavramsallaştırması, Batı metafiziğinin temelini oluşturan insan-hayvan, doğa-kültür ve özne-nesne ikiliklerini radikal bir şekilde sorgulayan bir projedir. Haraway yoldaş türler teorisini, ontolojik düzlemde bir birlikte oluş kavramı üzerinden analiz eder. Haraway'in

çalışmaları, insanı türlerin efendisi olarak konumlandıran hümanist geleneği reddeder. *When Species Meet* (2008) adlı eserinde, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki ilişkilerin tarihsel olarak nasıl karşılıklı şekillendirme süreçleriyle kurulduğunu gösterir. Örneğin, köpeklerin evcilleştirilmesi yalnızca insanın müdahalesiyle değil, köpeklerin de etkin katılımıyla biçimlenen simpoietik bir birlikte oluş sürecidir. *Staying with the Trouble* (2016) eserinde Haraway, sympoiesis kavramını ortaya atarak, yaşamın otonom bireylerin etkileşimiyle değil, sürekli birbirine dolanan süreçlerle var olduğunu savunur. Bu, Margulis'in endosimbiyoz teorisini felsefi bir düzleme taşır: Hiçbir şey kendi kendine oluşmaz; her varlık, diğerleriyle girift ilişkiler ağı içinde birlikte var olur (Haraway, 2016, s. 58).

Donna Haraway'in felsefesinde sıklıkla geçen *simbiyoz* ve *simpoiesis* kavramları, ilk bakışta benzer ilişkisel temellere dayanıyor gibi görünse de ontolojik açıdan birbirinden radikal biçimde ayrılır. Bu ayrım, yalnızca biyolojik ya da teknik bir farklılık değil, Haraway'in tüm düşünsel yapısını belirleyen temel bir epistemolojik kopuştur. *Staying with the Trouble* (2016) adlı eserinde Haraway'in yaptığı bu ayrım, onun *chthulucene* tahayyülünün özünü oluşturan birlikte yaşama, birlikte üretme ve birlikte dönüşme fikrinin de anahtarıdır. Simbiyoz, biyolojide kökeni olan bir terimdir ve iki ya da daha fazla farklı türün karşılıklı fayda sağlayarak birlikte yaşaması anlamına gelir. Haraway, bu kavramı salt biyolojik bağlamın ötesine taşıyarak türler arası dayanışmanın kültürel ve politik bir yorumunu geliştirir. Ancak onun esas teorik vurgusu, *simpoiesis* terimiyle ortaya çıkar. Bu kavram, kökenini Beth Dempster'in ekolojik sistem teorisinden alır⁴ ve Haraway tarafından epistemolojik ve ontolojik bir önerme haline getirilir. Haraway, bu kavramı birlikte yapma, birlikte üretim anlamında kullanır ve yaşamın, kapalı ve bağımsız sistemlerden değil, açık uçlu, geri beslemeli, çok aktörlü ilişkilerden oluştuğunu savunur. Burada sözü edilen şey, yaşamın ve varoluşun tekil bir failin ürünü olmadığıdır. Aksine, her şey ilişkisel olarak yapılır; her varlık, diğer varlıklarla olan ilişkisi içinde birlikte yapılmıştır. Haraway'in deyimiyle, dünya, birlikte dünya kurma ilkesi üzerinden işler; yani dünyayı kurmak, bir arada olmakla mümkündür (Haraway, 2016, s. 58). Bu bağlamda *simpoiesis*, yalnızca birlikte yaşama değil, birlikte üretme ve dönüşme biçimi olarak düşünülmelidir. Simbiyoz karşılıklı faydayı, *simpoiesis* ise karşılıklı dönüşümselliği varsayar. Simbiyoz, iki ya da daha fazla aktörün var olan biçimlerini sürdürmesini sağlarken; *simpoiesis*, bu aktörlerin birbirlerinin formunu, koşullarını ve olanaklarını dönüştürmesini gerektirir. Haraway'in yoldaş türler anlayışı, tam da bu simpoietik zeminde şekillenir. Bir köpekle, bir mikoriza ağıyla, bir vombatla ya da bir silikon figürle kurulan ilişki, yalnızca birlikte yaşamaya değil, birlikte dünyalaşmaya yöneliktir. Bu ilişki, hiyerarşik değil; karşılıklı dokunma, karşılık verme ve ortak üretim üzerinden kurulur. Haraway bu durumu sorumluluk kavramıyla açıklar: birlikte yaşamanın ön koşulu, birlikte yanıt verebilme ve sorumluluk alabilmedir (Haraway, 2016, s. 103). Haraway, yoldaş türler kavramıyla, geleneksel etik anlayışlarını da sorgular. İnsan olmayan türlerin haklarını ve onlarla kurulan ilişkilerin etik boyutlarını tartışır. Özellikle antroposen çağında, insan faaliyetlerinin diğer türler üzerindeki yıkıcı etkileri göz önüne

alındığında, bu ilişkilerin yeniden düşünülmesi gerektiğini savunur. Haraway'e göre, yoldaş türler arasındaki ilişkiler, hiyerarşik olmaktan ziyade, karşılıklı bağımlılık ve dayanışma temelinde şekillenmelidir. Bu, kirlenmiş bir dünyada birlikte yaşamının yeni yollarını aramak anlamına gelir.

İnsan ve insan olmayan varlıklar, doğanın yalnızca bir parçası olarak değil, onunla etkileşim içinde ortaklaşa var olan özneler olarak ele alınmalıdır (Haraway, 2003, s. 15). Kapitalosen'in yıkıcı etkileri karşısında, yeni bir varoluş biçimi inşa etmenin yolu insan merkezli düşünceyi terk etmek ve çok türlü yaşam biçimlerini tanımaktan geçer. Bu dönüşüme verilebilecek en iyi örneklerden biri vombatlar olabilir. Avustralya'nın ekolojik dengesi içinde önemli bir yere sahip olan vombatlar, insanın doğa üzerindeki etkilerine karşı varlıklarını sürdürebilen direngen türlerden biridir. Onların yaşam biçimi, doğayla çatışmak yerine onu dönüştürmeden, onunla uyum içinde var olabilmenin mümkün olduğunu gösterir (Taylor, 2018, s. 73). Bu nedenle, vombatlar yalnızca bir tür değil, aynı zamanda antroposen'den chthulusen'e geçişin bir metaforu olan bir yoldaştır.

Ekolojik Ütopya: Vombatların Yoldaşlığında Yeni Bir Dünya

Doğada alternatif bir ontolojinin imkânını deneyimleme olanağı sunan vombatların yaşam pratiklerine odaklanıldığında, insan-merkezli tarihsel anlatıların hegemonik gölgesinde kalan bu sessiz fakat dirençli türlerin varoluşsal deneyimlerini sorumlulukla dinlemek gerekliliği ortaya çıkar. Bu dinleme eylemi, yalnızca insan olmayan aktörlerin ekolojik özneliliğini tanımakla kalmaz, aynı zamanda antroposen çağın krizlerine karşı etik yanıtın da temelini oluşturur. Vombatlar, kapitalist tahribatın ortasında varlığını sürdüren, ekolojik direnişin ve simbiyotik ortaklığın bir simgesi olarak ortaya çıkar. Onların dünyası, antroposen'in yıkıcı etkilerinden kaçmanın değil, doğayla simbiyotik bir varoluş kurmanın mümkün olduğunu gösterir.

Vombatlar, Avustralya'nın yeraltında yaşayan keseli memelilerindendir. Kazdıkları geniş tünel sistemleri, yalnızca kendi hayatta kalma pratiklerini değil, aynı zamanda diğer türlerin de varlığını sürdürebileceği mikro ekosistemleri mümkün kılar. Özellikle 2019-2020 yılları arasında Avustralya'yı etkisi altına alan ve *Kara Yaz* olarak anılan büyük orman yangınları sırasında, bu tünel sistemleri beklenmedik bir ekolojik kurtuluş alanına dönüştü. Yaklaşık 19 milyon hektarlık alanın yandığı, 3 milyardan fazla hayvanın etkilendiği, binlerce türün yaşam alanını kaybettiği bu felakette, birçok küçük memeli ve sürüngen türünün vombat tünellerine sığınarak hayatta kaldığı belgelendi (Australian Geographic, 2024; Wombat Rescue Australia, 2020). Bu dayanışma hali, yalnızca doğanın iş birliğine dair şiirsel bir anlatı değil; doğrudan gözlemlenebilir, maddi ve yaşamı mümkün kılan bir ekolojik altyapıdır.

Vombatların yeraltında inşa ettiği 90 metre uzunluğunda ve 28 farklı girişe sahip tünel sistemleri, dış ortam sıcaklıkları 24°C'yi bulsa da iç mekânda sıcaklığı yalnızca 1°C'ye kadar düşürebilmektedir (Yeşil Gazete, 2020). Bu mikro-iklimsel yapılar, yangın gibi yıkıcı afetler sırasında yalnızca sığınma değil, aynı zamanda yaşamın sürekliliği için geçici bir ekolojik istikrar alanı oluşturur. Vombatlar farkında olmadan, içinde yer aldıkları ekosistemde yoldaş türlerin hayatta kalmasını mümkün kılan bir yaşam mimarisi sunarlar. Bu yönüyle Haraway'in ütopyası, tek bir türün hayatta kalma mücadelesine değil, çok-türlü bir dayanışma tahayyülüne dayanır (Haraway, 2016, s. 105). Ne var ki, bu türden dayanışma örneklerini yalnızca karşılıklı fayda veya yardım çerçevesinde anlamlandırmak, Haraway'in posthümanist ontolojisinin derinliğini kavramakta yetersiz kalır. Çünkü burada ortaya çıkan şey, yalnızca simbiyotik bir ilişki değil, farklı türlerin birlikte yaşama koşullarını birlikte üretip dönüştürdüğü simpoietik bir ekolojik örüntüdür. Bu bağlamda, vombatların yangınlar sırasında sunduğu sığınakların yalnızca simbiyotik bir fayda ilişkisiyle açıklanması yetersiz kalır. Aslında burada, ekosistemin bir parçası olan farklı türlerin, birbirlerinin yaşam koşullarını dönüştürerek hayatta kalmayı mümkün kılan simpoietik bir ağ kurdukları görülür. Yani, vombatlar yalnızca başkaları için yaşam alanı açan aktörler değildir; aynı zamanda bu başkalıklarla birlikte ortak bir dünyayı yapan, kuran ve dönüştüren simpoietik faillerdir.

Donna Haraway'in felsefesi, geleneksel ütopya ve distopya anlatılarını posthümanist bir perspektifle sorgulayarak, bu kavramları dünyalaşma pratikleri üzerinden yeniden yorumlar. Ona göre ütopya, insan merkezci ve teleolojik gelecek tahayyüllerinden arındırılmalı; distopyalar ise salt kıyamet senaryoları olarak değil, sorunla birlikte yaşama etiğinin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Haraway, modern ütopyaların (örneğin, teknolojik singularite veya Mars kolonizasyonu) antropojenik krizleri görmezden geldiğini savunur. Onun alternatifi, türler arası yoldaşlık temelinde örülen, insan olmayanlarla simbiyotik ilişkiler kuran bir gelecek tasavvurudur: Ütopya, insanın zafer anlatısı değil, heterojen varlıkların birlikte yaşam mücadelesidir (Haraway, 2016, s. 55). İnsan merkezli ekoloji anlayışlarının doğayı yönetilecek bir kaynak olarak kurgulamasına karşılık, vombatların yaşam pratikleri toprak altında inşa ettikleri karmaşık tünel ağları, bitki örtüsüyle kurdukları karşılıklı beslenme ilişkileri ve yangın sonrası ekosistemlerin yenilenmesindeki rolleri, Haraway'in yoldaş türler kavramını somutlaştıran bir örnek sunar. Bu türün varlığı, insanın doğa üzerindeki tahakküm iddiasını değil, sympoiesis olasılığını hatırlatır (Haraway, 2016, s.58). Haraway'in kullandığı *simbiyoz* kavramı, biyolojideki dar ve teknik tanımın ötesine geçerek, kültürel, toplumsal ve etik bir ilişkisellik ağına dönüşür.

Vombatların açtığı yeraltı tünelleri, Haraway'in genişletilmiş simbiyoz anlayışının somut örneklerinden biridir. Bu tüneller, yalnızca vombatlara değil, kuşlara, küçük memelilere ve hatta insanlara da barınak sunarak, şiddetli yangınlar sırasında türler arası bir hayatta kalma ağı oluşturur.

Böylece yaşam, bireysel varoluşun sınırlarını aşarak, çok türlü bir iş birliği ve karşılıklı bağımlılık içinde yeniden örgütlenir. Vombatların ekolojik mühendisliği, diğer türlere yeni yaşam alanları açarken, insanların da bu yapıları koruyarak simbiyotik ilişkinin bir parçası hâline gelmesi, Haraway'in birlikte yaşama etiğinin canlı bir tezahürüdür. "Vombatlar ve onların açtığı yuvalar, pek çok başka canlıya da alan açarak amansız yangınlar sırasında yaşam barınakları oluşturdu. Hayatta kalmak, çok türlü ortak yaşamın ve dayanışmanın bir meselesiydi" (Haraway, 2016, s. 132).

Bu bakış açısı, Haraway'in distopya ve kriz kavrayışıyla doğrudan ilişkilidir. Ona göre, iklim krizi ve kitlesel yok oluşlar gibi distopik gerçeklikler, pasif bir korku nesnesi değildir; aksine, bizi sorumluluk almaya ve yeni yaşam biçimleri kurmaya çağıran maddi gerçekliklerdir. *Chthulucene* kavramı da bu nedenle, antroposen'in çöküşünü bir kıyamet senaryosu olarak değil, dayanışmaya, yeniden dokumaya ve çok türlü yaşam ağları kurmaya yönelik bir fırsat olarak okur: Distopik gerçeklikler, bize dünyayı yeniden dokuma sorumluluğunu hatırlatır (Haraway, 2016, s. 100). Bu perspektiften bakıldığında, vombatların yangınlar sonrası ekosistemleri yeniden kurma kapasiteleri, Haraway'in tarif ettiği bu yeniden dokuma eyleminin doğal bir tezahürüdür. Vombatların açtığı tünellerde barınan farklı canlılar, yalnızca hayatta kalmanın bir örneğini değil, aynı zamanda doğa ve kültürün birlikte örüldüğü yeni bir dünya tasavvurunun da canlı ifadesini sunar. Böylece simbiyoz, Haraway'in düşüncesinde yalnızca bir hayatta kalma stratejisi değil, aynı zamanda kriz zamanlarında umut üreten, kolektif varoluşu yeniden inşa eden etik ve politik bir pratik hâline gelir.

Burada Haraway, dokunaçlı düşünmeyi, lineer olmayan, çoklu bağlantılar kuran bir direniş stratejisini önerir. Vombat örneği bu stratejiyi somutlaştırır: Toprak altındaki tünel ağları, insan-merkezci olmayan bir bağlantısallığın fiziksel ifadesidir. Tıpkı Haraway'in *chthulucene*'de önerdiği gibi, bu türün ekolojik katkıları, insanın doğayı yönetme iddiası yerine, birlikte yaşamın nasıl örülebileceğine dair alternatif bir model sunar. Haraway'in *yoldaş türler* kavramı, insan ve insan olmayan varlıkların birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini yeniden tanımlayan bir varoluş biçimi olarak okunmalıdır (Haraway, 2003, s. 15). Kapitalosen'in sunduğu tek yönlü tahakküm ilişkisi içinde, doğanın yalnızca tüketilecek bir kaynak hâline gelmesine karşı, vombatlar gibi varlıkların ekosistemle kurduğu simbiyotik bağlar, doğayla yeni bir ilişki biçiminin mümkün olduğunu gösterir. Bu bağlamda, vombatlar yalnızca biyolojik bir tür değil, aynı zamanda ekolojik ütopyanın yaşayan metaforlarından biridir. Onların dünyası, insanın doğaya hükmettiği bir sistem değil, türlerin birbirini dönüştürdüğü, simbiyotik ortaklıkların inşa edildiği bir geleceğin imkânına işaret eder. Haraway'in düşüncesinde yalnızca bir temsil biçimi değil, yeni varoluş biçimlerinin tahayyül edildiği bir alan olarak karşımıza çıkar.

İnsan merkezli anlatıların hâkim olduğu antroposen ve kapitalosen söylemlerinin ötesine geçmek için Haraway, *chthulucene* kavramını kullanır. Ona göre, insan, doğadan ayrı ve ona tahakküm

eden bir özne değil, doğanın içinde ve onunla birlikte var olan bir aktördür. Haraway'ın *chthulucene* kavramsallaştırması, insan merkezci epistemolojilerin ötesinde, çok-türlü bir varoluş etiğinin olanağına işaret eder. Bu ontolojik dönüşüm, yalnızca insanın doğayla ilişkisini yeniden tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda yoldaş türler kavramı üzerinden, insan ve insan olmayan aktörler arasındaki karşılıklı dönüştürücü ilişkilerin radikal bir eleştirisini sunar (Haraway, 2003, s. 15). Vombatların ekosistem mühendisliği, bu perspektiften okunduğunda, kapitalosen'in doğayı kaynak olarak gören tahakküm mantığına karşı, simbiyotik bir direniş pratiği olarak belirir. *Chthulucene*'in sunduğu dokunaçlı düşünme biçimi, vombatların toprak altı ağlarında cisimleşen bir ontolojiyi anlamak için metodolojik bir çerçeve sunar. Bu türün, yangın sonrası tohum dispersiyonu, mikorizal ağlarla kurduğu besinsel simbiyoz, toprak yapısını dönüştürme kapasitesi gibi pratikleri, Haraway'ın karşılıklı dönüşüm kavramının somut tezahürleridir (Haraway, 2016, s. 58). Burada vombat, insanın doğayı yönetme iddiasını değil, türler arası bilgi üretiminin nasıl mümkün olduğunu gösteren epistemik bir aktöre dönüşür. Vombat-insan ilişkisinin tarihsel seyri, kapitalosen'in şiddetini açığa çıkaran bir arkeolojidir. Bunun en temel sebepleri ise Avrupalı sömürgecilerin Tazmanya'da vombat popülasyonlarını %80 azaltması, modern tarım pratiklerinin yuva ağlarını parçalaması, iklim değişikliğinin besin zincirlerinde yarattığı kırılmalar örnek gösterilebilir. Bu şiddet, Haraway'ın ölümcül ilişkisellik olarak tanımladığı tahakküm biçimlerinin tipik örneğidir (Haraway, 2016, s. 134). Ancak vombatların yangın sonrası ekosistemleri yenileme kapasiteleri, *chthulucene*'in kırılmalık içinde direnç paradoksunu cisimleştirir.

Vombatların ekolojik pratikleri, ütopyaların spekülâtif imkânını gösterir: Onlar toprak altındaki tünel sistemleri, yatay örgütlenmenin mimari bir metaforudur, mikrobiyom transferleri, türler arası bilgi aktarımının somut kanıtıdır ve yangın adaptasyonları, iklim krizine yanıt verebilen öğrenen bedenler fikrini destekler. Bu örnekler, Haraway'ın dünyayı yeniden örmek çağrısının insan olmayan pratiklerde nasıl zaten var olduğunu kanıtlar (2016, s. 100). Vombatlar, *chthulucene*'in sığınaksız mültecileri değil, yeni yaşam biçimlerinin mimarlarıdır. Haraway'ın felsefesi, vombat-insan ilişkisini kimin kimden öğreneceği sorusu üzerinden okumayı gerektirir. Bu türün toprak yönetimi pratikleri, yangın sonrası restorasyon stratejileri ve simbiyotik besin ağları olması, antropojenik krizlere yanıt verebilen bir çok-türlü bilgelik arşividir. *Chthulucene*, bu bilgeliğin insan merkezci olmayan bir pedagojisini kurma çağrısıdır.

Bu bağlamda *chthulucene*, yalnızca biyolojik varoluşu değil, sosyal ve politik bir dayanışma biçimi olarak insan olmayan varlıklarla da simbiyotik bir yaşam kurmayı gerektirir. Ekolojik adaletin yalnızca insan topluluklarını değil, tüm çok türlü ortak yaşamı içine alması gerektiğini vurgulayan Haraway, doğayla ilişkinin yeniden inşasının temel yollarından birinin akrabalık kurmak olduğunu ileri sürer ve "*Bebek yapma, akrabalık kur!*" sloganıyla insanları yoldaşlığa çağırır (Haraway, 2016, s. 55). Burada

akrabalık, biyolojik bağlardan ziyade, karşılıklı bağımlılık ve ortaklaşa var olma biçimlerini içerir. Bu düşünce, antroposen ve kapitalosen'in sunduğu insan merkezli felaket anlatılarına alternatif olarak, doğayla, insan olmayan varlıklarla ve ekosistemlerle yeni bir ortaklık etiği geliştirmeyi amaçlar.

Haraway'in felsefesi yalnızca teorik bir eleştiri sunmaz, aynı zamanda pratik ve sanatsal alanlara da ilham vermektedir. Benzer biçimde, Patricia Piccinini'nin eserlerinde yer alan melez varlıklar da yalnızca simbiyotik bağlamda değil, simpoietik varlık üretimi bağlamında değerlendirildiğinde anlam kazanır. Haraway'in deyimiyle, bu figürler teknolojiyle, türler arası ilişkilerle ve bakım pratikleriyle birlikte üretilir; çünkü onun kavramsallaştırmasında hiçbir şey yalnızca kendi başına yapılmaz, her şey birlikte örülür (Haraway, 2016, s. 58–63). Piccinini'nin eserlerine bakıldığında ise bu bağ dostluk ve bir aradalığı vurgulamasının yanı sıra ne doğal ne de yapaydır; ne sadece hayvan ne de insan. Bu varlıklar, tam da simpoietik süreçlerin somut tezahürleridir: sınırları aşan, aidiyetleri bulanıklaştıran, birlikte örülen ontolojilerdir. Dolayısıyla Haraway'in *chthulucene* tahayyülü, yalnızca simbiyotik ilişkilerin değil, simpoietik karşılıklı üretimin dünyasıdır. Bu farkı belirginleştirmek, yalnızca teorik tutarlılık açısından değil, makalenin bütününe yapılandıran epistemolojik yaklaşım açısından da gereklidir.

Patricia Piccinini'nin *Undivided* (Bölünmemiş, 2011) adlı sanat eseri, Donna Haraway'in simpoiesis, yoldaş türler ve sorumluluk gibi temel kavramlarını somutlaştıran etkileyici bir görsel düşünme alanı sunar. Eserde bir insan çocuğu, tekno organik bir yaratık ve Kuzey tüylü burunlu vombatlar aynı yatakta bir arada bulunur. Bu birliktelik, yalnızca estetik bir sahneleme değil, aynı zamanda türler arası bakım, sorumluluk ve varoluşsal bağlılık biçimlerinin görsel bir tahayyülüdür. Özellikle "*Surrogate*"⁵ olarak adlandırılan hibrit yaratık, sırtında farklı gelişim aşamalarındaki vombat yavrularını taşıırken, yalnızca annelik temsillerini değil, biyolojik olmayan akrabalık biçimlerini de yeniden kurar. "*Surrogate*" olarak adlandırılan bu tekno-organik yaratık, sırtında farklı gelişim aşamalarındaki vombat yavrularını taşır. Bu imgeler, sadece annelik ve bakım kavramlarını yeniden düşünmeye yol açmaz, aynı zamanda posthümanist dünyada türler arası bağımlılık ilişkilerinin ne anlama gelebileceğini sorgulamamıza neden olur (Taylor et al., 2013, s. 50).

Sanatçının "*Undivided*" adlı eseri, annelik, bakım ve türler arası akrabalık üzerine önemli sorular ortaya koyar. Bu eserde, anne figürü uyuyan bir çocuğu sevgiyle sarar; ancak bu anne insan değildir. Onun sırtında farklı gelişim aşamalarında bulunan yavrular yer alır, bu da izleyicide hem tanıdık hem de rahatsız edici bir his uyandırır. Burada Haraway'in yoldaş türler fikri somut bir hâl alır; çünkü figür, biyolojik annelikten çok, türler arası bakım ve dayanışmanın bir temsilidir (Haraway, 2003, s. 20). Piccinini, yaratıklarının kırılganlıklarını vurgulayarak, insanı merkezden çıkaran bir etik önerisi sunar.

Şekil 1-2: Patricia Piccinini'nin *Undivided* adlı eseri bizi, insan olmayan varlıklarla simbiyotik ilişkileri keşfetmeye davet eden bir sanatsal çalışmadır. [Heykel]. Kaynak: Piccinini, P. (2011b). *Undivided*. Arter, İstanbul. <https://www.patriciapiccinini.net/a-show.php?id=2011-Arter>

İstanbul'da 2011 yılında ARTER'de gerçekleşen *Beni Bağına Bas* sergisi, Patricia Piccinini'nin insan, teknoloji ve ekoloji arasındaki karmaşık ilişkileri sorguladığı çalışmalarını bir araya getirmiştir (Piccinini, 2011b). Sanatçı, hibrit varlıklar ve yaşayan makinelerle dolu bir dünya inşa ederek izleyiciyi bu dünyaya dâhil olmaya davet eder. Piccinini'nin yaratıkları, insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki sınırları sorgulayan, duygusal ve varoluşsal ilişkileri görünür kılan biyolojik-fantastik figürlerdir. Bu figürler, yalnızca estetik bir deneyim sunmaz; aynı zamanda ekolojik ve etik sorgulamaları tetikleyerek bizi, türler arası dayanışmanın imkânlarını düşünmeye çağırır. *Undivided* tam da bu kavramsal düzlemde işler: burada figürler yalnızca birlikte yaşayan değil, birlikte yapılan varlıklardır. İnsan, vombat ve tekno organik yaratık arasındaki sınırlar geçirendir; hiçbir varlık sabit bir kimlikle temsil edilmez. Haraway'ın hiçbir şey kendi başına yapılmaz ifadesi, bu yaratıkların üretimini betimlemekle kalmaz, aynı zamanda onların varoluşsal niteliğini de açıklar: simpoietik varlıklardır bunlar; birlikte yapılan, birlikte değişen ve birlikte var olan aktörlerdir (Haraway, 2016, s. 61).

Piccinini'nin "*Nature's Little Helpers*" serisinde, biyoteknolojik yaratıklar, Avustralya'nın tehlike altındaki türlerini korumak amacıyla tasarlanmış gibi görünür. Bu figürler, hem biyolojik hem de teknolojik müdahalelerin izlerini taşır; kimi zaman insana özgü duygu ifadeleri sergiler, kimi zaman ise doğanın kendi içindeki sistemlerine uyum gösterirler (Piccinini, 2011a). Haraway'ın chthulusen kavramında olduğu gibi, burada da insanlar doğanın ayrıcalıklı efendileri olarak değil, onunla iç içe geçmiş varlıklar olarak konumlanır (Haraway, 2016, s. 55). Sanatçının çalışmaları, genetik mühendislik ve biyoteknolojiye yönelik eleştiriler içerirken, aynı zamanda onların sunduğu potansiyelleri de tartışmaya açar. Piccinini'nin eserine dair bir blog yorumunda şu değerlendirme yapılmaktadır:

Soy tükenmesi gibi karmaşık ekolojik sorunlara basit teknolojik çözümler bulma fikri çok çekicidir. Genetik mühendislik hakkında konuşmak, onlarca veya yüzlerce yerli türe daha iyi bir yaşam şansı vermek için geniş bir habitat alanını milli park olarak ilan etmekten çok daha heyecan vericidir (Visual Arts Digital, t.y., par. 6).

Bu ifadeler, Haraway'in kapitalosen ve antroposen eleştirisiyle de örtüşmektedir. Haraway'e göre, doğayla kurulan ilişki yalnızca muhafaza ve korunma üzerinden değil, çok-türlü ortak yaşam pratiği ile yeniden düşünülmelidir (Haraway, 2016, s. 160). Bu bağlamda, Piccinini'nin sanatı, *chthulusen*'in görsel bir yansıması olarak okunabilir. Piccinini'nin yaratıkları, biyoteknolojik müdahaleler ile ekolojik gerçeklikler arasındaki gerilimi görünür kılar. Sanatçı, doğa ve teknolojinin birbirine karşıt değil, iç içe geçmiş kavramlar olduğunu gösterir. Haraway'in *chthulusen* tahayyülüyle örtüşen bu bakış açısı, insanı doğanın tahakküm sahibi olarak değil, onunla simbiyotik bağlar geliştiren bir varlık olarak yeniden konumlandırır. *Chthulucene*, süregelen çok türlü hikâyelerden ve birlikte-olma pratiklerinden oluşur. Antroposen ve kapitalosen söylemlerinin baskın anlatılarından farklı olarak, insanlar *chthulucene*'deki tek önemli aktörler değildir (Haraway, 2016, s. 55). Bu bağlamda, Piccinini'nin eserleri, ekolojik ve biyoteknolojik geleceklerin sadece korku veya distopya bağlamında ele alınmaması gerektiğini gösterir. Sanatçı, alternatif bir ütopyanın nasıl mümkün olabileceğini sorarak bizi, türler arası dayanışmanın yeni biçimlerini keşfetmeye davet eder.

SONUÇ: Yeryüzünü Dinlemek ve Başka Bir Dünyanın Mümkünlüğü

Bu çalışma, Donna Haraway'in felsefesi çerçevesinde vombatların yalnızca biyolojik bir tür değil, çok türlü dayanışmanın ve simpoietik varoluşun maddi imkânı olarak kavramsallaştırılabileceğini ortaya koymuştur. Haraway'in *chthulucene* çağrısı, yalnızca teorik bir öneri olarak değil, vombatlar gibi canlıların ekolojik pratiklerinde cisimleşen, duyumsanabilir bir gerçeklik olarak okunmuştur. Bu bağlamda, vombatlar insan merkezli epistemolojilerin ötesinde, yeni bir etik politik duyarlılık alanının figürleri olarak düşünülmelidir.

İçinde bulunduğumuz ekolojik, toplumsal ve kültürel krizler, insanın doğayla kurduğu ilişkisinin hem ontolojik hem etik olarak yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Antroposen, insanın yeryüzünde bıraktığı tahribatı isimlendirirken; kapitalosen, bu yıkımın kökenini kapitalist üretim ilişkilerinde temellendirir. Ancak Donna Haraway, bu kavramların sınırlı kaldığını ve gezegensel varoluşun çok-türlü, karşılıklı ve dönüşümsel boyutlarını göz ardı ettiğini öne sürer. Haraway'in önerdiği *chthulucene*, yalnızca bir anlatı değil, felaketin eşiğinde birlikte yaşamayı mümkün kılacak yeni bir etik-politik yönelimdir (Haraway, 2016, s. 55). Bu yönelim, idealize edilmiş gelecek kurgularına değil, hâlihazırda içinde bulunduğumuz zor zamanlarda yaşamının sorumluluğuna odaklanır. Haraway'in

ütopyası, insan ve insan olmayan varlıkların bir aradalığını, dokunsallık, sorumluluk ve karşılıklı dönüşüm üzerinden yeniden kurgular. Yoldaş türlerle akrabalık kurmak, onun deyimiyle yalnızca türler arası ilişkilerin estetik bir temsili değil, aynı zamanda varoluşsal bir yeniden yapılanmadır (Haraway, 2016, s. 105). Bu çağrı, doğayı yönetilecek bir kaynak olarak değil, birlikte dokunulacak bir dünya olarak kavramsallaştırmaya davettir.

Bu çalışmada ele alındığı üzere, vombatlar bu simpoietik tahayyülün maddi tezahürlerinden biridir. Yangınlar sırasında başka türlere yaşam alanı sunmaları, yalnızca bir ekolojik olay değil; birlikte yaşama etiğinin sessiz ama güçlü bir ifadesidir. Vombatlar, Haraway'ın tanımladığı anlamda sorumluluk sahibi varlıklardır: kendi varoluşlarının ötesine geçerek başka türlerle kolektif bir yaşanabilirlik örerler. Bu yönleriyle, insanın doğaya tahakkümünden ziyade, birlikte var olmanın etiğine dayalı bir ilişkisellik modeli sunarlar. Haraway'ın önerisi, teknolojik ilerlemeyi ya da insanın dünyadan silinmesini kutsayan gelecek tahayyüllerinden ayrılır. Onun ütopyası, *chthulucene* aracılığıyla geçmişin yıkıcılığını fark ederek, şimdiki zamanda yeni yaşam biçimleri örmeyi gerektirir. Bu, mitler değil, yaşayan hikâyeler dokumakla mümkündür. İnsan-olmayanlarla birlikte kurulan bu hikâyeler, yalnızca ontolojik bir yeniden yapılanma değil, etik bir sorumluluk pratiğidir. Haraway'ın çağrısı, modernitenin kopardığı bağları yeniden örmek, insanı ve diğer türleri iç içe geçmiş yaşam ağlarında sorumluluk taşıyan aktörler olarak konumlandırmaktır.

Sonuç olarak, eğer bir ütopyadan bahsedeceksek, bu ütopya doğayla ittifak kuran, sınırları yeniden düşünen, krizleri yalnızca yıkım değil, ortak yaşam için fırsat olarak gören bir dünyaya yönelmelidir. *Chthulucene*, yalnızca bir anlatı değil, düşünsel ve politik bir yönelimdir. Ekolojik sanat, öğrenen bedenler, bakım teknolojileri ve eğitimde türler arası etik gibi alanlarda bu çağrının pratiğe nasıl dönüştüğü, geleceği kurmanın yalnızca hayal değil, sorumluluk olduğunu gösterir.⁶ *Cthulucene*, yeryüzünü dinlemek, yalnızca doğayı korumak değil, onunla birlikte düşünmek, hissetmek ve dönüşmek demektir. Bu dinleme pratiği, başka bir dünyanın yalnızca mümkün değil, gerekli olduğunu duyumsamanın ilk adımıdır.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: İrem USMAN ÖZTÜRK, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | The author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale İrem USMAN ÖZTÜRK tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: İrem USMAN ÖZTÜRK tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: İrem USMAN ÖZTÜRK makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | İrem USMAN ÖZTÜRK declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Australian Geographic. (2024, May 5). Wombat burrows provide refuge from bushfires. <https://www.australiangeographic.com.au/topics/wildlife/2024/05/wombat-burrows-provide-refuge-from-bushfires/>
- Clynes, M. E., & Kline, N. S. (1960). Cyborgs and space. *Astronautics*, 15(9), 26–27.
- Crutzen, P. J. (2006). The "Anthropocene": A new epoch of geological time? In E. Ehlers & T. Krafft (Eds.), *Earth system science in the Anthropocene: Emerging issues and problems* (pp. 211–216). Springer.
- Crutzen, P. J., & Stoermer, E. F. (2000). The "Anthropocene". *Global Change Newsletter*, 41, 17–18.
- Dempster, M. B. (1998). *A self-organizing systems perspective on planning for sustainability* (Master's thesis, University of Waterloo). <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?doi=8207c73dfb568eae136c3ab9d8d549a3379f402a>
- European Space Agency. (2020, April 16). Air pollution remains low as Europeans stay at home. https://www.esa.int/Applications/Observing_the_Earth/Copernicus/Sentinel-5P/Air_pollution_remains_low_as_Europeans_stay_at_home
- For the Wild. (2018, July 25). Staying with the trouble, featuring Donna Haraway [Podcast bölümü]. <https://forthewild.world/podcast/83-donna-haraway-staying-with-the-trouble-1-27b6f5b4>
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Routledge.
- Haraway, D. J. (2003). *The companion species manifesto: Dogs, people, and significant otherness*. Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. J. (2015). Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making kin. *Environmental Humanities*, 6, 159–165. <https://www.environmentalhumanities.org>
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Haraway, D. J., & Goodeve, T. N. (2000). *How like a leaf: An interview with Donna J. Haraway*. Routledge.
- Le Guin, U. K. (1986). The carrier bag theory of fiction. In *Women of vision: Essays by women writing science fiction* (pp. 165–170). St. Martin's Press.
- Malm, A. (2016). *Fossil capital: The rise of steam power and the roots of global warming*. Verso.
- Moore, J. W. (2015). *Capitalism in the web of life: Ecology and the accumulation of capital*. Verso.
- NASA. (2020, March 2). Airborne nitrogen dioxide plummets over China. <https://earthobservatory.nasa.gov/images/146362/airborne-nitrogen-dioxide-plummets-over-china>
- Piccinini, P. (2011a). *Undivided*. In *Nature's little helpers* (Exhibition). Haunch of Venison, Tolarno Galleries & Roslyn Oxley9 Gallery. <https://visualartsdigital.wordpress.com/year-12-case-studies/patricia-piccinini/natures-little-helpers-surrogate-for-the-northern-hairy-nosed-wombat-2004/?utm>
- Piccinini, P. (2011b). *Beni Bağrına Bas* (Exhibition). Arter, İstanbul. <https://www.patriciapiccinini.net/a-show.php?id=2011-Arter>

- Rutz, C., Loretto, M. C., Bates, A. E., Davidson, S. C., Duarte, C. M., Jetz, W., Johnson, M., Kato, A., Kays, R., Mueller, T., Primack, R. B., Ropert-Coudert, Y., Tucker, M. A., Wikelski, M., & Cagnacci, F. (2020). COVID-19 lockdown allows researchers to quantify the effects of human activity on wildlife. *Nature Ecology & Evolution*, 4(9), 1156–1159. <https://doi.org/10.1038/s41559-020-1237-z>
- Taylor, A. (2018). Countering the wild child trope: ‘Sociogenic’ childhoods in settler colonial contexts. In C. Russell, A. Taylor, & M. L. Gillespie (Eds.), *Indigenous education: New directions in theory and practice* (pp. 73–90). Routledge.
- Taylor, A., Blaise, M., & Giugni, M. (2013). Haraway’s “bag lady story-telling”: Relocating childhood and learning within a “post-human landscape.” *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 34(1), 48–62. <https://doi.org/10.1080/01596306.2012.698863>
- Tsing, A. L. (2015). *The mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton University Press.
- Visual Arts Digital. (t.y.). *Nature’s little helpers – Surrogate (for the Northern Hairy Nosed Wombat) (2004)*. <https://visualartsdigital.wordpress.com/year-12-case-studies/patricia-piccinini/natures-little-helpers-surrogate-for-the-northern-hairy-nosed-wombat-2004/>
- Wombat Rescue Australia. (2020). *Wombat tunnels as wildfire refuges: Observations from Australia’s bushfire crisis*. <https://www.wombatrescue.com.au/>
- Yeşil Gazete. (2020). *Kazara kahramanlar: Avustralya vombatları*. <https://yesilgazete.org/kazara-kahramanlar-avustralya-vombatlari/>

² Kapitalizm Çağı.

³ Ekim 2014'te Aarhus Üniversitesi'nde *Ethnos* için kaydedilen bir konuşmada katılımcılar, çeşitli insan eliyle şekillendirilmiş tarım arazilerinin, meraların ve ormanların sömürüye dayalı ve kapalı plantasyonlara dönüştürülmesi sürecini tanımlamak için plantasyonosen kavramını kolektif olarak ürettiler (Haraway, 2015, p. 163).

⁴ Simpoiesis kavramı, Beth Dempster tarafından 1998 tarihli yüksek lisans tezinde, ekolojik sistemlerin merkeziyetsiz, açık uçlu ve çok aktörlü ilişkiler üzerinden örgütlenen yapısını tanımlamak amacıyla ortaya konmuştur. Dempster, simpoietik sistemleri, kendi kendini üretmeyen; aksine, çevreleriyle karşılıklı ilişkiler içinde, çok aktörlü ve dağınık biçimde süreklilik gösteren sistemler olarak tanımlar. Bu kavram, özellikle sürdürülebilir planlama, ekoloji ve örgütsel davranış bağlamında önemli bir yer tutar. Bkz. Dempster (1998).

⁵ Taşıyıcı.

⁶ Bkz. For the Wild Podcast, Piccinini, Tsing, Le Guin.